

**П. Ф. КУЛИНИЧ**

*Павло Федотович Кулинич, кандидат юридичних наук, заступник завідувача відділу Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*

## **ОХОРОНА ЗЕМЛІ ЯК ОСНОВНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА: КОНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ**

Конституція будь-якої країни є її основним законом, який визначає основні засади правового регулювання суспільних відносин, що складаються у всіх сферах суспільного життя. Однак, обсяг конституційно-правового регулювання суспільних відносин є різним. Найбільш повно та детально конституціями регулюються відносини державного будівництва та статусу особи (людини і громадянина). Інші види суспільних відносин отримують у конституціях лише відправні опорні правові позиції, на яких мають базуватися масиви відповідних законодавчих актів.

Сучасне конституційно-правове регулювання відносин власності свідчить, що в основних законах різних країн світу регулюється лише мінімальна частина економічних відносин власності. Воно спрямоване на визначення та фіксацію місця інституту власності в економічних основах конституційного ладу та на захист права власності як одного з основних прав людини.<sup>1</sup> Відповідно до цієї тенденції прийнята 28 червня 1996 р. Конституція України містить низку норм, покликаних визначити основні риси правового статусу земельної власності в нашій державі.

Включення таких норм у Основний закон країни свідчить про важливість інституту права власності на землю для формування нового економічного ладу країни. Однак, Конституція України врегулювала лише принципові питання земельної власності та передбачила їх належну деталізацію у прийнятих відповідно до неї законодавчих актах. 25 жовтня 2001 р. Верховна Рада України прийняла новий Земельний кодекс України<sup>2</sup>, здійснивши важливий крок на шляху імплементації конституційних положень земельної власності у систему основних інститутів земельного законодавства України. По суті основна мета у прийнятті цього Земельного кодексу України полягала не стільки у проведенні кодифікації земельно-правових норм, яких було не дуже багато, скільки у приведенні рівня правового регулювання відносин земельної власності у відповідність Конституцією України.

Основні конституційні положення про власність на землю містяться в ст.ст. 13, 14 та 142 Основного закону. Так, в першому реченні ст. 13 зазначено, що земля та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Якщо уважно прочитати наведене положення, то можна дійти висновку, що Конституція України закріпила належність всіх земель в межах території країни одному власнику – Українському народу. Іншими словами, наведене положення можна трактувати як встановлення правового режиму виключної власності Українського народу на всі земельні ресурси держави.

Якщо виходити саме з такого трактування наведеного положення, то слід зазначити, що Основний закон країни забороняє набувати землю у власність іншими, крім Українського народу, суб'єктами. Певне підтвердження вірності такого висновку можна знайти в одному з наступних речень тієї ж ст. 13, в якому зазначено, що кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Безперечно, якщо виключним власником землі в країні є народ, то громадяни можуть володіти землею лише на праві користування.

Досвід конституційно-правового регулювання відносин земельної власності свідчить, що народ визнавався суб'єктом права власності головним чином у конституціях соціалістичних країн. Вважалось, що інтереси народу в таких країнах представляє держава<sup>3</sup>. На перший погляд, аналіз змісту наведених положень ст. 13 Конституції України без співставлення їх з іншими конституційними положеннями дає підстави для висновку, що Конституція закріпила притаманну земельному законодавству радянського періоду правову концепцію земельної власності, згідно з якою земля була виключною власністю держави (народу), а громадяни та юридичні особи отримували землю виключно на праві користування<sup>4</sup>. Адже наведеною статтею

чітко проголошено, що в країні є тільки один власник землі, а його право власності поширюється на всю землю в межах території країни.

Однак, у ст. 13 Основного закону країни містяться і положення, які можна оцінити як, принаймні, непряме заперечення зробленому вище висновку. Так, у цій статті міститься твердження про те, що, по-перше, держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. А по-друге, усі суб'єкти права власності рівні перед законом. Таким чином наведені положення вказують на наявність не одного – Українського народу, а принаймні двох суб'єктів права власності на землю, які є рівними між собою та перед законом.

Ще більше сумнівів щодо вірності зробленого вище тлумачення положення ст. 13 Конституції про те, що земля є виключною власністю одного власника – Українського народу, з'являється при ознайомленні зі змістом ст. 14 Основного закону країни. У цій статті проголошено, що «право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону». А в ст. 142 знайдемо норму й про те, що земля може належати на праві власності ще й територіальним громадам сіл, селищ та міст. Отже, у наведених нормах Конституції України встановлено, що, крім Українського народу, земля в Україні може належати на праві власності ще принаймні чотирьом суб'єктам: громадянам, юридичним особам, територіальним громадам та державі. Іншими словами, ці норми встановлюють правовий режим плюралізму форм земельної власності.

Таким чином, аналіз положень ст. 13, з одного боку, та ст.ст. 14 та 142 – з іншого, дає підстави для висновку про те, що за своїм змістом вони принципово відрізняються та різко контрастують. Адже правовий режим виключної власності на землю одного суб'єкта абсолютно протилежний за змістом правовому режиму плюралізму форм земельної власності, за якого власниками землі можуть бути дві чи більше категорії суб'єктів.

На жаль, маємо констатувати, що Конституція України як конституція однієї з європейських країн, що входять до так званої третьої хвилі конституцій (конституції, що прийняті в країнах Східної та Центральної Європи після 1989 р.), містить абсолютно різні, непоєднані в рамках правового поля однієї країни, положення щодо статусу земельної власності. Саме тому з прийняттям та введенням в дію 28 червня 1996 р. нині чинної Конституції України в політичній та правовій «повістці дня» нашої країни знову постало питання, яке здавалося, вже раз і назавжди було вирішене з прийняттям 13 березня 1992 р. нової редакції Земельного кодексу України, - питання про суть земельного ладу країни. Адже з прийняттям цієї редакції Кодексу в нашій країні була проведена юридична демонополізація земельної власності, демонтована система виключної власності держави (народу) на землю, що була встановлена у 20-х рр. минулого століття, і тим самим внесені істотні зміни в систему правового регулювання відносин земельної власності. Згідно з названою редакцією Кодексу, в Україні, поряд з традиційною державною власністю були законодавчо введені колективна та приватна власність на землю. І на підставі цього законодавчого акту за період до прийняття нового Основного закону держави значна частина земельного фонду країни перейшла із власності держави у приватну власність громадян України та колективну власність сільськогосподарських підприємств. Якщо при визначенні суті конституційно-правового статусу земельної власності, введеного Основним законом країни, за основу взяти положення ст. 13 Конституції, то виходить, що в 1996 р. в Україні знову була проведена націоналізація всього земельного фонду країни на зразок тієї, яка (націоналізація) здійснена на підставі відомого Декрету про землю 1917 р. Адже, як вірно зазначив В. З. Янчук, встановлене Конституцією України положення про те, що земля є власністю Українського народу, тотожне націоналізації землі, яка була проголошена Декретом про землю 1917 р.<sup>5</sup>

На наш погляд, для оцінки вірності такого висновку доцільно звернутися до реалій політичного та соціально-економічного розвитку України в період прийняття нової Конституції. Вони полягають у тому, що з початку 90-х років ХХ століття наша країна взяла курс на формування у політичному устрої засад політичного плюралізму, а в економічному – засад ринкової економіки. Саме така орієнтація соціально-економічного устрою країни була задекларована в законах України «Про власність»<sup>6</sup>, «Про підприємства в Українській РСР»<sup>7</sup>, «Про підприємництво»<sup>8</sup> та деяких інших. Врешті, такі ж орієнтири розвитку країни знайшли відображення і в Основному законі 1996 р. (ст.ст. 42, 43 та інші). Таким чином, викладене дає підстави для висновку про неможливість тлумачення положень ст. 13 Конституції України щодо статусу земельної власності як проголошення чи відновлення правового режиму націоналізації земельного фонду країни.

Наявність у Основному законі країни суперечливих положень щодо статусу земельної власності зумовила необхідність вироблення доктринального тлумачення зазначених розбіжностей. Наша позиція з даного питання була сформульована в 1998 р<sup>9</sup>. і полягає в тому, основи земельного ладу країни закладені перш за все в ст.ст. 14 та 142 Конституції України. Їх аналіз дає підстави для висновку про те, що суб'єктами права власності на землю в нашій державі є громадяни, юридичні особи, територіальні громади сіл, селищ і міст та держава. Такий підхід відповідає закономірностям сучасного цивілізаційного розвитку. Світовий досвід свідчить, що економічна і юридична інфраструктура країн з ринковою економікою базується на двох формах власності: публічній і приватній. Публічна і приватна власність є також основою земельних відносин в цих країнах. Як вірно зазначає І. О. Іконицька, правовою формою присвоєння матеріальних благ від використання земельних ділянок є індивідуальна власність громадян та юридичних осіб, а правовою формою суспільного присвоєння є державна та муніципальна власність. За цією ознакою вона виділяє лише дві форми власності – приватну (власність громадян та юридичних осіб) і публічну (державну і муніципальну)<sup>10</sup>.

Проведення в Україні економічної реформи, спрямованої на формування в країні засад ринкової економіки, закономірно зумовило необхідність впровадження світового досвіду в систему відносин власності, в тому числі й на землю, і в нашій державі.

На нашу думку, саме такий підхід до структури форм земельної власності реалізований у ст.ст. 14 та 142 Конституції України. Аналіз зазначених статей Конституції дає підстави для висновку про те, що в Україні конституційно встановлені дві форми земельної власності, а саме: публічна власність, яка охоплює державну і комунальну власність, та приватна власність, яка охоплює власність фізичних осіб і власність недержавних юридичних осіб. Таким чином, із прийняттям нової Конституції України з'явилося цементуюче юридичне начало для формування нової системи земельного законодавства України, і перш за все для прийняття нового Земельного кодексу України. Таким цементуючим началом, повторимо, є закріплена Конституцією плюралістична система інституту права власності взагалі і на землю зокрема.

Однак, у вітчизняній земельно-правовій літературі висловлені різні підходи до тлумачення вищезазначених конституційних положень. Проте аналіз наукових положень, які були висловлені вченими-прихильниками концепції «Український народ – власник землі», свідчить, що їхні підходи істотно відрізняються. Виходячи з висловленого ними розуміння зазначеної концепції, таких авторів можна поділити на три групи. До першої групи відносяться автори, які вважають, що конституційне положення про те, що земля є власністю Українського народу, слід тлумачити як встановлення в Основному законі країни виключної власності на землю (В. Л. Мунтян, О. А. Вівчаренко). Другу групу складають науковці, які вважають право власності Українського народу окремим правовим інститутом, який функціонує поряд з інститутами права державної, комунальної та приватної власності на землю (В. В. Носік та ін.). Нарешті до третьої групи слід віднести авторів, які розглядають право власності Українського народу в якості окремого правового інституту, який функціонує поряд з інститутом права приватної власності на землю (Л. О. Бондар, А. М. Мірошниченко).

На нашу думку, наявність істотних відмінностей у позиціях вчених щодо змісту права власності Українського народу на землю свідчить про те, що концепція «Український народ – власник землі» є принаймні незавершеною, несформованою, внутрішньо суперечливою. Тому вона не може використовуватися як ефективна законодавча, а тим більше конституційна, конструкція.

Найбільший вклад у дослідження концепції «Земля – власність Українського народу» вніс В. В. Носік. Він пропонує розглядати зміст права власності Українського народу на землю як «закріплену в Конституції можливість здійснювати природне право народу виключно володіти, користуватися й розпоряджатися як територією в межах існуючих кордонів з метою забезпечення оптимальної взаємодії суспільних, громадських, державних і приватних інтересів у використанні землі як основного національного багатства»<sup>11</sup>.

Однією з юридичних ознак власника взагалі та власника землі зокрема є наявність відповідної право- і дієздатності. Однак, у монографії В. В. Носіка право- і дієздатність Українського народу не визначаються й навіть не досліджуються, очевидно, через те, що застосування зазначених правових понять для характеристики правового статусу Українського народу є недоречним. Більше того, як слушно зазначає В. І. Андрейцев, «чітких розпорядчих функцій щодо здійснення від імені Українського народу органами державної влади та органів місцевого самоврядування права власності на землю Конституцією не передбачено. Тому будь-які повноваження, що випливають зі змісту норм Земельного кодексу України, інших законів у цій частині, не можна вважати такими, що базуються на нормах і вимогах Конституції України як єдиного верховного права України»<sup>12</sup>. Зазначене є ще одним доказом того, що право власності Українського народу на землю та інші природні ресурси не є юридичною конструкцією, яка може застосовуватися на практиці регулювання відповідних суспільних відносин. Цілком очевидно, що даній концепції притаманні істотні вади, які, будучи імплементаваними в земельне законодавство України, напевне якщо не зруйнують, то істотно підірвуть логіку правового регулювання суспільних відносин щодо землі та знизять ефективність дії відповідних правових норм та інститутів земельного права.

На нашу думку, при оцінці положення ст. 13 Основного закону країни слід виходити з того, що будь-яка конституція, в тому числі й Конституція України, є політико-правовим документом, який містить не тільки правові норми, а й положення політичного та політико-правового характеру. До останніх відноситься й конституційне положення «земля – власність Українського народу», яке доцільно кваліфікувати не як закріплення монополії власності на природні ресурси, їх належності одному суб'єктові, а як проголошення державою наміру встановити в інтересах Українського народу певні вимоги (обмеження) щодо набуття та реалізації права власності на землю та інші природні об'єкти фізичними та юридичними особами, органами місцевого самоврядування та органами державної влади. Саме тому у ст. 1 Земельного кодексу України відображене конституційне положення про те, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Це положення взяте зі ст. 14 Конституції, в якій прямо сказано, що «земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави».

По суті конституційний статус землі як основного національного багатства визначений і в останній частині ст. 41, в якій встановлено, що «використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі». Отже, можна з певністю стверджувати, що Конституції України проголошує природні ресурси країни, включаючи землю, національним надбанням, правові рамки володіння, користування та розпорядження з боку власників закріплені в законах України, зокрема, в Законі «Про охорону навколишнього природного середовища», Земельному, Водному, Лісовому кодексах, Кодексі про надра, інших актах природоохоронного законодавства та Цивільному кодексі України. Аналізуючи ч. 1 ст. 4 Закону України «Про охорону навколишнь-

ого природного середовища», яка гласить, що природні ресурси є власністю народу України, Н. Р. Малишева слушно зазначає, що конструкція «власність народу» певною мірою корелює з поняттям «спадщина», яке часто зустрічається в законодавстві про навколишнє природне середовище Європейського Співтовариства, Франції, Бельгії та деяких інших країн<sup>13</sup>. Безперечно, категорії «надбання народу» та «спадщина народу» в контексті правового регулювання доцільно розглядати як ідентичні.

Слід відмітити, що в юридичній літературі ставилося питання про доцільність визнання суспільним надбанням всіх природних ресурсів. На думку автора цієї ідеї С. А. Сосни, смисл проголошення природних ресурсів суспільним надбанням полягає в тому, щоб забезпечити особливі умови захисту та збереження найбільш цінних і необхідних суспільству природних та інших ресурсів, поставити їх на службу суспільству, а також надати всім членам суспільства рівних можливостей щодо користування надбанням та присвоювати його плоди<sup>14</sup>. Тому, на нашу думку, проголошення землі та інших природних ресурсів основним національним надбанням дозволить концептуально обґрунтувати та практично «сконструювати» правовий механізм покладений на органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які на рівні владних структур представляють земельні інтереси Українського народу, обов'язок такого правового врегулювання земельних відносин в країні, при якому не допускати спекуляції земельними ділянками, надмірна концентрація земельної власності в окремих осіб, а також погіршення природних властивостей ґрунтів.

Сучасним земельним відносинам властива досить складна боротьба інтересів, що не може не проявитися в цілому ряді правових конструкцій та положень земельного законодавства. З одного боку, в конкретному земельному правовідношенні один одному протистоять інтереси володільців суб'єктивних прав і обов'язків безпосередніх учасників правовідношення. З іншого боку, на те ж правове відношення зовні впливають інтереси інших осіб, причому інтереси ці можуть бути як публічними, так і приватними. Як зазначає Є. А. Галіновська, визнання пріоритету певних інтересів щодо використання землі як обмеженого ресурсу вимагає від законодавця встановлення і таких положень, які забезпечували б гарантовані земельні площі і для інших важливих для суспільства потреб і інтересів. Тому в праві мають бути закріплені механізми, які забезпечують те, що можна назвати балансом потреб і інтересів у використанні землі. Останнє, на думку Є. А. Галіновської, слід вважати найбільш суттєвою роллю земельно-правового регулювання<sup>15</sup>. На нашу думку, одним із ефективних правових механізмів забезпечення певного балансу приватних і публічних інтересів у земельних відносинах може бути запроваджений на основі правової концепції «землі як основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави (суспільства). Вважаємо, що визнання землі основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, слід визнати також ключовим, основоположним принципом земельного права України, який знайшов відображення в ст. 13 Конституції України, імплементований певною мірою у низці норм Земельного кодексу України та потребує більш системного втілення в інших актах земельного законодавства.

Слід зазначити, що визнання землі основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, знайшло відображення і в практиці конституційно-правового регулювання земельних відносин в інших країнах. Так, у ч. 1 ст. 21 Конституції Болгарії записано, що земля – це основне національне багатство, яке користується особливим захистом держави і суспільства<sup>16</sup>. Крім того, в Конституції Болгарії та конституціях деяких інших країн містяться положення, які визначають особливості правового статусу земель сільськогосподарського призначення. Так, в ч. 2 ст. 21 Конституції Болгарії проголошено, що оброблювана земля використовується тільки для сільськогосподарських цілей. Зміна її призначення допускається як виняток, якщо доведена необхідність такої зміни, та за умови і в порядку, визначених законом. А згідно з ст. 47 Конституції Італії 1947 р. (в редакції 2007 р.), «з метою досягнення раціональної експлуатації землі та встановлення справедливих соціальних відносин закон накладає обов'язок на приватну земельну власність; встановлює граничні розміри цієї власності по областях і сільськогосподарських зонах; сприяє поліпшенню земель, перетворенню крупних землеволодінь та реконструкцію виробничих одиниць; підтримує дрібну і середню власність. Закон сприяє розвитку гірських місцевостей»<sup>17</sup>.

На наш погляд, беручи до уваги стан та високу природну якість сільськогосподарського земельного фонду України, а також результати реформування відносин сільськогосподарського землекористування в нашій країні, більш прийнятним для нашої держави є підхід до конституційно-правового регулювання відносин сільськогосподарського землекористування, який реалізований в основному законі Італійської Республіки. При цьому уявляється доцільним надання підвищеної правової охорони унікальним за своєю потенційною родючістю ґрунтам України. У зв'язку з цим пропонуємо викласти ст.ст. 13 і 14 Конституції України в такій редакції:

«Стаття 13. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Ґрунтовий покрив є виключною власністю держави і може відокремлюватися і переноситися у порядку, встановленому законом та під контролем уповноважених органів влади.

Держава забезпечує використання земельних ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції в обсягах, достатніх для забезпечення продовольчої та екологічної безпеки країни.

Кожний громадянин має право користуватися землею та іншими природними об'єктами відповідно до закону.

Стаття 14. Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами, територіальними громадами та державою виключно відповідно до закону.

Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству.

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.»

<sup>1</sup> Андреева Г. Н. Институт собственности в конституциях зарубежных стран и Конституции Российской Федерации / Г. Н. Андреева. – М.: Норма, 2009. – 368 с. – С. 22, 78.

<sup>2</sup> Офіційний вісник України. – 2001. – № 46. – Ст. 2038.

<sup>3</sup> Андреева Г. Н. Вказана праця. – С. 157.

<sup>4</sup> Общая теория советского земельного права. – М.: Наука, 1983. – 357 с. – С. 191.

<sup>5</sup> Янчук В. З. Теоретические проблемы аграрного права Украины // Правовые вопросы земельной и аграрной реформы в странах Центральной и Восточной Европы, России, Беларуси, Украины и других стран СНГ, государствах Балтии: Тезисы докладов Международного конгресса. Минск, 9–10 сентября 1999 г. – Минск: БГЭУ, 1999. – 295 с. – С. 101.

<sup>6</sup> Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 20. – Ст. 249.

<sup>7</sup> Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 24. – Ст. 272.

<sup>8</sup> Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 14. – Ст. 168.

<sup>9</sup> Кулинич П. Ф. Эффективность правового обеспечения земельной реформы в Украине // Аграрное законодательство Украины: проблемы эффективности. – К.: Наукова думка, 1998. – С. 93–94.

<sup>10</sup> Иконичкая И. А. Право собственности на землю в Российской Федерации // Право собственности на землю в России и ЕС: правовые проблемы: сборник статей / Отв. ред. И. А. Иконичкая. – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 288 с. – С. 4.

<sup>11</sup> Носік В. В. Право власності на землю Українського народу: Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 499.

<sup>12</sup> Андрейцев В. І. Конституційно-правові імперативи використання власності на землю // Столиця. – 2004. – 11–17 червня. – № 24. – С. 9.

<sup>13</sup> Мальшева Н. Р. Гармонизация экологического законодательства в Европе. – К.: Фирма «Кит», 1996. – 233 с. – С. 134.

<sup>14</sup> Сосна С. А. О концепции общественного достояния // Государство и право. – 1996. – № 2. – С. 59.

<sup>15</sup> Галиновская Е. А. Теоретические и методологические проблемы земельных правоотношений. Монография. – М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации, Юридическая фирма «КОНТРАКТ», 2009. – 320 с. – С. 53.

<sup>16</sup> Конституція Болгарії 1991 р. зі змінами 2007 р. // [www.parliament.bg/?page=const&lng=bg](http://www.parliament.bg/?page=const&lng=bg).

<sup>17</sup> Конституція Італії 1947 р. в редакції 2007 р. // Сайт Сенату Італійської Республіки: <http://www.senato.it/istituzione/29375/articolato.htm>

#### Резюме

Досліджуються норми Конституції України щодо власності на землю та її охорони як основного національного багатства. Показуються недоліки юридичної конструкції «Український народ – власник землі». Формулюються пропозиції щодо вдосконалення норм Основного закону країни в частині охорони сільськогосподарських земель.

**Ключові слова:** конституція, земельна власність, національне багатство, сільськогосподарські землі.

#### Резюме

Исследуются нормы Конституции Украины о собственности на землю и ее охрану как основного национального богатства. Показываются недостатки юридической конструкции «Украинский народ – собственник земли». Формулируются предложения о совершенствовании норм Основного закона страны в части охраны сельскохозяйственных земель.

**Ключевые слова:** конституция, земельная собственность, национальное богатство, сельскохозяйственные земли.

#### Summary

Legal norms of the Constitution of Ukraine regarding ownership to land and its protection as main national wealth are investigated. Shortcomings of legal construction «Ukrainian people as landowner» are showed. Proposals on improvement of the Constitution of Ukraine regarding protection of agricultural land are formulated.

**Key words:** constitution, land ownership, national wealth, agricultural land.

Отримано 11.02.2011

#### Д. В. БУСУЙОК

*Діана Вікторівна Бусуйок, кандидат юридичних наук, ст. науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*

### КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, державні та комунальні підприємства надають широке коло адміністративних послуг, у тому числі земельних адміністративних послуг. При цьому за-